

ŠTÚDIE

PAVOL PLESNÍK

SLOVENSKÁ GEOGRAFICKÁ SPOLOČNOSŤ
A SÚČASNÉ ÚLOHY GEOGRAFIE

Pavol Plesník: La Société Géographique de la Slovaquie et les tâches de la Géographie d'aujourd'hui. Geografický časopis, 27, 1975, 1.

En profitant de méthodes modernes la géographie pourra bien se faire valoir dans les problèmes de l'environnement. L'activité principale de la Société géographique de la Slovaquie doit être orientée dans cette direction et dans la géographie de l'enseignement.

Po štyroch rokoch sa znovu schádzame, aby sme bilancovali, čo sme urobili, resp. čo sme mali urobiť. Štyri roky v našej epoche, v čase prevratných vedeckých a technických zmien, je dlhým obdobím, v ktorom sa odohrali významné udalosti u nás i vo svete a pokročil vpred aj vývin geografie. Veľmi priaznivo sa vyvinula politická situácia vo svete aj u nás doma, upevnil sa svetový mier, pomery v našom štáte sa celkom skonsolidovali. Už nemusíme mať u nás obavy o socializmus, môžeme pokojne pracovať, bohato rozvíjať geografiu, pretože naša socialistická spoločnosť nám poskytuje možnosti rozvoja, nevídané v iných minulých a súčasných spoločenských zriadeniach. Ak na našom zjazde budeme hovoriť o tom, čo sme urobili a čo máme ešte urobiť, musíme mať na zreteli v prvom rade cieľ, ktorý máme pred sebou, musíme vidieť svoju prácu, a to tak vedeckú, ako aj pedagogickú, ako súčasť vyššieho celku, ako súčasť nášho spoločenského systému. Tým chcem zdôrazniť, že nám ide o angažovanú geografiu, ktorá si našla ako veda dôstojné miesto v spoločenskej praxi a hlboko prenikla do spoločenského vedomia našich spoluobčanov. Je veľmi potrebné, aby naše rokovania nestrácali tento významný, základný aspekt.

Pred štyrmi rokmi sme prebrali dobre rozbehnutú, prosperujúcu organizáciu. Nebolo tu osobitných politických problémov ako následok z krízového obdobia rokov 1968—1969, dalo sa teda hneď od začiatku nadviazať na tvorivú prácu našich predchodcov. Požiadavku z pléna nášho predošlého zjazdu o vypracovaní geografickej bibliografie sme riešili, práce sú rozbehnuté, i keď ešte nedokončené. Utvorili sme komisiu, ktorá vypracovala koncepciu, treba ešte vykonať aj kategorizáciu prác podľa zamerania, oddeliť vedecko-populárne práce, ktoré sú pomerne hojne zastúpené (najmä turistickí sprievodcovia). Neraz je ťažko posúdiť, či ide o prácu geografickú alebo prácu z príbuzných vied

geografie. Práca na bibliografii je náročná na čas i pracovníkov (na probléme sa pracuje), treba preto vyvinúť všetko úsilie, aby sa dokončila, pretože je všeobecne veľmi potrebná. Jej pokračovanie odovzdávame do vienkla našim nástupcom, aby ju úspešne dokončili, pretože je všeobecne veľmi potrebná.

V našom funkčnom období sa zmenil názov zo *zemepisnej* na *geografickú* spoločnosť v súlade s medzinárodnými zvyklosťami. Analogicky s ostatnými spoločnosťami na Slovensku aj naša spoločnosť dostala nový štatút. Je samostatnou, suverénnou organizáciou, úzko spolupracuje so sesterskou organizáciou v českých krajinách, ktorá si ponechala pôvodný názov *Československá spoločnosť zeměpisná*.

Na začiatku funkčného obdobia Ústredný výbor Slovenskej geografickej spoločnosti si vytýčil tri pracovné úseky, na ktoré zamerlal osobitnú pozornosť:

1. pokračovať v šírení najnovších geografických poznatkov, predovšetkým formou prednášok v pobočkách,

2. organizovať exkurzie i expedície a

3. pomôcť rozvoju školskej geografie.

Na úseku prednáškovej činnosti sa dosiahli rozmanité výsledky, i keď možno konštatovať, že úlohy sa celkove plnili. Bolo potrebné viac pomoci stredoslovenskej a východoslovenskej pobočke od bratislavských pracovísk, a to tak od univerzity, ako aj od Slovenskej akadémie vied. Usilovali sme sa zabezpečiť atraktívne témy pre prednášky. Ponúkli sme, s recipročnou požiadavkou sesterskej spoločnosti v českých krajinách, zoznam prednášok, ktoré boli ochotní naši členovia odprednášať vo forme prednáškového turné. Aj oni nám poslali obdobný zoznam prednášok, s ktorým sme oboznámili naše pobočky. Išlo o zaujímavé témy, o dobre fundovaných odborníkov, včítane výsledkov zo zahraničných ciest. Akcia sa doteraz v praxi nerealizovala a odovzdávame ju našim nástupcom s veľkým odporúčením, pretože sa rozšíri repertoár tém, zvýši sa záujem o prednášky a utuží sa spolupráca našich sesterských spoločností.

Dobrá úroveň a atraktívnosť prednášok je neobyčajne dôležitým stmelovacím prostriedkom geografov, pracujúcich na rôznych miestach. Nemôžeme byť spokojní s aktivitou členstva na úseku školskej geografie, najmä v radoch učiteľov stredných škôl, ale aj na úseku odborných pracovníkov, čo sa nepriaznivo odráža účasťou na prednáškach. Geografická spoločnosť by mala byť miestom, kde by sa stretávala široká pospolitosť geografov. Sme si vedomí toho, že tu nepomôžu pekne povedané výzvy, aklamácie. Spoločnosť musí pracovať tak, aby svojim členom poskytovala potrebné nové poznatky, aby vyhovovala ich záujmom a dávala im čosi, čo im je potrebné, užitočné. Toto sa v malej miere darilo nielen nám, ale aj našim predchodcom. V Bratislave, kde pracuje veľa geografov, aktívni členovia spoločnosti sa grupujú iba z Geografického ústavu SAV a z univerzitných pracovísk, s výnimkou niekoľkých jedincov z iných pracovísk. Nepodarilo sa nám zaktivizovať geografov na úseku ostatných, najmä však stredných škôl, ako aj z rôznych rezortných pracovísk (Urbion a iné). Je to vážny a pritom zložitý problém, ktorému by naši nástupcovia mali venovať zvýšenú pozornosť.

Na exkurznú a expedičnú činnosť sme kládli dôraz z viacerých dôvodov. Každý geograf by mal z autopsie poznať čo najviac území. Exkurzie zvyšujú odbornú úroveň geografa a okrem toho sú atraktívne. V porovnaní s turistickými zahraničnými cestami poskytujú najnovšie a skoncentrované geografické

poznatky o navštívenom území, pretože je na nich zabezpečený odborný výklad. Navyiac, okrem *dovozu* poznatkov k nám *vyvážame* poznatky o našom území, propagujeme ho, poskytujeme o ňom najnovšie vedomosti, exportujeme svoju geografiu.

Roku 1972 sme urobili výmennú exkurziu do Arménskej SSR. Išlo o úspešnú akciu, kde sme obohatili naše poznatky o geograficky neobyčajne atraktívnom území, účastníci akcie oboznámili o ňom našu verejnosť tak v tlači, ako aj na prednáškach v spoločnosti, nadviazali sa družné kontakty, ktoré dali vznik ďalším výmenám. Tohto roku sa uskutoční výmena poslucháčov vo forme výmennej terénnej praxe, ktorú arménski poslucháči u nás už absolvovali. Naši študenti pocestujú do Jerevanu koncom augusta 1974. Pripravuje sa dohoda výmenných praxí medzi geografickými katedrami Prírodovedeckej fakulty UK v Bratislave a Pedagogickým inštitútom v Jerevane na ďalších 5 rokov. Takéto akcie nepochybne prispievajú k rozvoju geografických poznatkov.

Organizovanie geografických exkurzií do zahraničia však naráža najmä na finančné ťažkosti, pretože sú nákladné. Ak by sa podarilo vymôcť finančný príspevok na exkurziu od inštitúcií, ktoré sú zainteresované na zvyšovaní odbornej úrovne geografov, vrátane učiteľov, práca na tomto úseku sa potom intenzívne rozbehne. V tomto smere by sa mali podniknúť kroky na patričných inštitúciách ROH, ktoré zvyknú prispievať svojim členom na rôzne akcie, na Ministerstve školstva a pod. Pretože ide o akcie na zvyšovanie odbornej úrovne a nie o turistické alebo rekreačné zájazdy, ako sa na ne neraz pozerajú ne-geografi, bolo by možné začleniť ich aj do systému postgraduálneho štúdia. V takom prípade by na učiteľskom úseku mohli významnú úlohu zohrať kraj-ské pedagogické ústavy, Slovenská geografická spoločnosť by mohla byť iba iniciátorom akcií a ich koordinátorom po odbornej stránke.

V rámci Slovenskej geografickej spoločnosti úspešne sa rozvinula expedičná činnosť. Najprv sa vytvorila sekcia pre vysoké pohoria, vedená dr. Františkom Kelem, ktorá neskôr rozšírila oblasť pôsobnosti a prerástla do expedičnej sekcie. V rámci vysokohorskej sekcie našej spoločnosti a v spolupráci s Horolezeckým zväzom v októbri 1971 sa konala veľmi úspešná geografická expedícia na Korziku, kde sa získal bohatý materiál, z ktorého rezultovalo viacero štúdií, populárnych článkov a prednášok na rôznych fórach, zistili sa niektoré javy a zákonitosti, ktoré doteraz literatúra nezachycovala. Zástupcovia sekcie sa zúčastnili na horolezeckej expedícii do Hindukuša, Hoggaru roku 1973 a do Himalájí roku 1974. Symbiotická spolupráca s horolezcami sa ukazuje osožnou, pretože vedeckí pracovníci poskytujú horolezcom potrebné poznatky a získavajú z terénu originálny materiál. Skúsenosti a pomoc horolezcov využívajú pri výskume ťažko prístupných miest. Zloženie expedícií, pokiaľ ide o ich zameranie, praktizujeme dvojakým spôsobom, a to ako expedície s malou účasťou prírodovedcov, pretože ich hlavnú náplň tvoria horolezecké akcie (ako sme spomenuli, expedície do Hindukuša, Hoggaru a Himalájí), ďalej prírodovedecké expedície, v ktorých sú iba zástupcovia horolezcov pre výpomoc pri terénnom výskume. Takouto bola expedícia na Korziku a takúto expedíciu chystáme na Kilimandžáro v r. 1977.

Aj na úseku školskej geografie sa vykonalo kus práce, zostalo však ešte dosť rezerv. Ako veľký úspech môžeme označiť zavedenie celoslovenskej stredoškolskej súťaže *Poznaj svoju vlasť a krajiny budovateľov socializmu*, ktorá je obdobou olympiád z iných prírodovedných odborov. Myšlienka sa zrodila na

Ústrednom výbore Slovenskej geografickej spoločnosti. Vďaka obetavej práci najmä s. inšpektorky Zacharovej súťaž sa vypracovala na Ministerstve školstva SSR, ktoré ju odsúhlasilo. Zatiaľ úspešne prebehli dva ročníky súťaže. Veľkú pomoc pri zabezpečovaní súťaže poskytli pracovníci Ústrednej stanice mladých prírodovedcov, najmä jej vedúci V. K o z m o n a M. K o v á č o v á. Do práce (ako oponenti prác, predsedovia a členovia skúšobných a riadiacích komisí) sa zapojili pracovníci fakúlt, krajských pedagogických ústavov, Výskumného ústavu pedagogického a početné kolegyne a kolegovia zo škôl. Im, ako aj všetkým učiteľom na školách, ktorí viedli žiakov v súťažných prácach, patrí naša úprimná vďaka za dobre vykonanú a pre rozvoj geografie veľmi významnú prácu. Nádeje, ktoré sme do súťaže vkladali, viacnásobne sa splnili. Hoci súťaž prebiehala ešte iba druhý rok, bol o ňu veľký záujem. Roku 1974 sa na nej zúčastnilo vyše 500 žiakov. Bolo pôžitkom počúvať niektoré odpovede súťažiacich, za ktoré by sa nemuseli hanbiť ani poslucháči geografie na vysokých školách. Viaceré súťažné práce dosiahli úroveň seminárnych prác a jedna z nich mala dokonca rozsah až vyše 270 strán. Súťažou sa zvyšuje záujem o geografiu na školách, odkrývajú sa talenty a vážni záujemci o geografiu, ktorá aj touto cestou preniká hlbšie do spoločenského vedomia. Viacerí účastníci súťaže excelovali pri prijímacích pohovoroch na odborné štúdium geografie a niektorých z nich sme v tomto roku (škol. r. 1974/1975) už aj prijali na odbor geografie na Prírodovedeckú fakultu UK.

Úsek školskej geografie aj naďalej považujeme za kľúčový. Už na začiatku funkčného obdobia sme si uvedomili, že by bolo nesprávne, keby sa spoločnosť obmedzila iba na hŕstku vedeckých pracovníkov, pôsobiacich na Geografickom Ústave SAV a na geografických katedrách UK. Naša spoločnosť má byť založená na širokom, masovom základe; treba zaktivizovať masy geografov na stredných školách i v praxi. Osobitnú pomoc od Slovenskej geografickej spoločnosti potrebujú práve učitelia. Zápasia s nedostatkom modernej literatúry, aby mohli držať krok (aspoň v hrubých črtách) so súčasným vývinom geografie. V spolupráci s krajskými pedagogickými ústavmi, ktoré by mali zabezpečiť organizačnú stránku, mali by sa poriaďať pre učiteľov odborné semináre o aktuálnych problémoch, o najnovších poznatkoch a vývine geografie; dali by sa poriaďať exkurzie, prípadne geografické regionálne analýzy na vybraných územiach. Dvíhať úroveň geografie aj pomocou učiteľov, aby vyučovali modernejšie, lepšie, sa nám vyplatí, pretože geografia tým nadobudne na spoločenskej vážnosti a odrazí sa priaznivo aj na výuke geografie na vysokých školách. Vrelo odporúčame svojim nástupcom, aby úsek školskej geografie aj naďalej bol stredom ich pozornosti, najprv však treba poukázať na niektoré základné premeny, ktoré geografia ako veda v poslednom období prekonala, ak učiteľ geografie chce plniť svoje základné poslanie, t. j. vychovávať socialistického občana, musí si osvojiť základy modernej geografie, hrajúcej v komunistickej výchove významnú úlohu.

Nebudem detailne rozoberať súčasný stav a perspektívy geografie na Slovensku, pretože takúto analýzu so širokým prehľadom urobil doc. dr. E. M a z ú r, DrSc., riaditeľ Geografického ústavu SAV v článku *Súčasná a výhľadové úlohy našej geografie* v Geografickom časopise XXIV [1972], 3, 177—184. Obmedzím sa na niektoré úlohy, ktoré vystupujú ako zvlášť dôležité pre rokovania na našom zjazde.

Náhly rozvoj matematiky a fyziky, najmä aplikácie matematických metód

spôsobili náhly, explozívny rozvoj ostatných prírodných a najmä technických vied a dali základ k veľkým zmenám vo vede i v technike, k vedecko-technickej revolúcii. Tento proces zasiahol aj geografiu, predovšetkým však geografiu v socialistických štátoch, pretože aj vedecko-technická revolúcia je záležitosťou spoločenskou, predovšetkým však jej dopad. V kapitalistickom systéme totiž pokrok vo vede, najmä v technike, v podstatnej miere závisí od toho, aký zisk ten alebo onen vedecký, najmä však technický objav kapitalistovi prinesie. V takýchto podmienkach náhly rozvoj geografie ako vedy nemá veľké vyhliadky. V ďalších dôsledkoch vedecko-technická revolúcia zaznamenáva síce rýchly pokrok vo vede i v technike, prispieva však k rýchlejšiemu hromadeniu ziskov, k posilneniu monopolov a zbedačovaniu ďalších zložiek kapitalistickej spoločnosti, k rastu nezamestnanosti a narastaniu spoločenských rozporov.

Vedecko-technická revolúcia — taká významná črta súčasnej epochy ľudstva predstavuje v socialistickej spoločnosti jednu zo základných podmienok rýchleho, progresívneho vývoja, a preto aj naše najvyššie stranické i štátne orgány jej pripisujú mimoriadny význam pre zvyšovanie úrovne našej spoločnosti. Pozrime sa preto aj my na vzťah vedecko-technickej revolúcie k súčasnému stavu a perspektívam geografie.

Geografia u nás, ale aj vo svete ustrnula vo vývine, zostávajúc viac opisnou, referatívnou vedou. Táto tradícia, spočívajúca v kladení dôrazu na zoraďovanie, výpočet faktov, bez rozvíjania zákonitých súvislostí sa u nás udržovala veľmi dlho a v mnohých prípadoch na stredných školách sa, žiaľ, traduje dodnes. Vďaka novým prúdom vo vývine svetovej vedy, po nástupe marx-leninského učenia, vytvorili sa nové možnosti vo vývine geografie, nastala premena statickej, opisnej tradičnej geografie na dynamickú vedu. Uplatňovanie dialektickej metódy, učenie o existencii materiálneho sveta, o zákonoch vývinu ľudskej spoločnosti a ďalšie časti marx-leninského učenia umožnili správne hodnotiť fyzickogeografické, ako aj ekonomickogeografické javy a ich diferenciaciu v krajine, čím vytvorili priaznivé podmienky pre rozvoj geografie. Súčasná geografia na rozdiel od starej, tradičnej ako náuka o krajine, o jej prírodných a socioekonomických štruktúrach kladie dôraz na mnohostranné vzťahy krajinných zložiek, na zákonitosti procesov a dynamiku vývinu v krajine, študuje ju ako zložitý súbor vzájomne spätých javov, ako geografický komplex. V dôsledku toho geograf vie predvídať dôsledky zásahu človeka do krajiny, čo je veľmi dôležité najmä z hľadiska tvorby a ochrany životného prostredia, geografia sa tak stáva prognostickou vedou.

Položenie dôrazu na štúdium vzťahov krajinných zložiek nesporne znamenalo vo vývine geografie ako vedy významný krok vpred. Spoznali sa vzťahy v krajine, pri ich vyhodnocovaní sa však musel brať iba odhad, chýbala kvantifikácia, presné vyjadrenie závislosti. Tento nedostatok umožňujú odstrániť matematické metódy, ktorých zavedenie do geografie súvisí s vedecko-technickou revolúciou. Okrem matematických metód objavili sa a v geografii sa začali aj uplatňovať ďalšie progresívne metódy, systémový prístup a modelovanie. Založené sú na princípe, že javy, zákonité vzťahy nie sú izolované, ale tvoria celky, systémy, ktoré majú svoje širšie zákonitosti, svoju štruktúru, priestorové usporiadanie, svoju formu. Na základe tohoto súboru javov, zákonitých vzťahov sa dajú formovať, dajú sa z nich vytvárať modely. Zákonité vzťahy, javy sa dajú kvantifikovať, presne zachytiť, matematicky vyjadriť, takže aj modely možno formulovať matematicky. Ako príklad vezmeme fyzickogeografickú kra-

jinu. Napríklad už dnes vieme matematicky vyjadriť jednoduchšie javy a vzťahy v krajine, napr. oslnenie reliéfu (pozri viaceré práce dr. J. K r c h u) a s tým súvisiaci dopad slnečnej energie na krajinu, dieferencovaný podľa expozície, sklonu, nadmorskej výšky. Zostáva spresniť a matematicky vyjadriť príjem a výdaj energie povrchom (najmä podľa charakteru rastlinnej a pôdnej pokrývky i stavu atmosféry). Obdobným spôsobom bude možné vyjadriť aj vzťahy vody a ostatných zložiek v krajine. Teraz sa nám to javí ako veľmi zložitý problém, pretože sme iba na začiatku. Nesmie nás to však odradiť, pretože pri súčasnom tempe rozvoja vedy a techniky vecí, ktoré sa nám pred niekoľkými desaťročiami zdali nemožné, dnes sú už skutočnosťou. Treba práve spomenutým smerom skoncentrovať úsilie, pretože matematické vyjadrenie krajinnej štruktúry by malo nesmierny význam pre ľudstvo najmä z hľadiska ochrany a tvorby životného prostredia, význam, ktorý dnes nevieme ešte doceniť. Musíme však vychádzať zo skutočnosti, že počet obyvateľstva na Zemi rastie rýchlejšie ako geometrickým radom a z dnešných zhruba 3 ½ miliardy má do roku 2000 počet ľudí narásť na 6 ½ miliardy. Zásahy do krajiny a s nimi spojený ústup prírodných elementov, životne dôležitých z hľadiska ekológie človeka a zdravia ľudstva, bude sa ešte rapidnejšie zväčšovať, ako je rast obyvateľstva, pretože nároky na životnú úroveň ľudstva sa budú neustále s rozvojom vedecko-technickej revolúcie zvyšovať, žiaľ, na úkor krajiny a prírodných elementov v nej. Rast obyvateľstva a jeho nárokov bude čoraz viac ohrozovať regeneráciu a zachovanie zdrojov geosféry. Takto to donekonečna nebude môcť pokračovať a ľudstvo bude nútené pristúpiť k zásadnému riešeniu, k principiálne novému usporiadaniu pomerov na Zemi. Bude musieť hľadať optimálne usporiadanie krajiny. Ak v takejto situácii geografia bude schopná vyjadrovať vzťahy v krajine presne, matematicky, ak bude vedieť vytvárať, matematicky formulovať krajinné modely, na ktorých sa dá experimentovať, presne zisťovať dôsledky zásahu človeka do krajiny, vopred vykalkulovať zámer človeka v krajine, v životnom prostredí, potom služby geografie ľudstvu sa stanú neoceniteľnými. Máme pred sebou veľké perspektívy, avšak aj náročné úlohy, ktoré bude možné splniť iba za predpokladu, že sily budeme racionálne koncentrovať, rozumne koordinovať na výskum krajiny, a to najmä z hľadiska životného prostredia. V tomto spoločnom úsilí geografov celého nášho štátu geografické spoločnosti musia zohrať významnú úlohu.

Pavol Plesník

SLOVENSKÁ GEOGRAFICKÁ SPOLOČNOSŤ (SLOWAKISCHE GEOGRAPHISCHE GESELLSCHAFT) UND DIE AUFGABEN DER GEGENWÄRTIGEN GEOGRAPHIE

Die technisch-wissenschaftliche Revolution hat auch in den Gang der Geographie eingegriffen. Die mathematischen Methoden ermöglichen auch in der Geographie die präzisen Beziehungen der Landschaftsbestandteile festzustellen. In der Zukunft wird es möglich eine Landschaft genau zu bewerten. Diese und andere modernen Methoden (Systemanalyse, Modellierung) werden die theoretischen Experimente auf den mathematisch konstruierten Landschaftsmodellen ermöglichen und die optimalen Lösungen der Menscheneingriffe in die Landschaft finden. In dieser Richtung und in der Schulgeographie soll auch die Slowakische geographische Gesellschaft ihre Haupttätigkeit orientieren.

Überzsetzt vom Autor